

Descriptio urbis Spalatensis Ivana Tomka Mrnavića

Tvrtković, Tamara

Source / Izvornik: **Colloquia Maruliana ...**, 2009, 18, 303 - 313

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:523675>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

DESCRIPTIO URBIS SPALATENSIS
IVANA TOMKA MRNAVIĆA

T a m a r a T v r t k o v i ć

UDK: 821.124(497.5) 09 Mrnavić, I. T.–94
821.163.42.09 Marulić, M 94
Izvorni znanstveni rad

Tamara Tvrtković
Hrvatski institut za povijest
Z a g r e b
ttvrtkovic@gmail.com

Premda se književna komunikacija među pojedinim piscima ostvaruje najčešće unutar istog razdoblja, posredna se komunikacija može ostvariti i između pisaca koji pripadaju različitim vremenskim periodima. U složenom komunikacijskom aktu u kojem je stvarni pošiljalac poruke vremenski udaljen od primaoca i već odavno ne odašilje nikakve poruke, ulogu pošiljaoca preuzimaju tekstovi. Drugim riječima, kad pošiljalac poruke ne postoji (jer više nije među živima), primalac ga doživljava samo kroz tekst, a tekst pri tome zamjenjuje svog stvaraoca. U skladu s pragmatolingvistikom pošiljaoci svoje poruke prilagođavaju primaocima, a u slučajevima poput ovog u kojem je to, dakako, nemoguće, primaoci su na neki način prisiljeni sami sebi prilagođavati te poruke da bi se komunikacijski akt u potpunosti ostvario.

Na primjeru teksta *Descriptio urbis Spalatensis* Ivana Tomka Mrnavića pokušat će se istražiti kako jedan barokni pisac s početka 17. stoljeća komunicira s djelima svojih prethodnika (pogotovo s Markom Marulićem i njegovim opisom grada Splita) i na koji način prilagođava sebi njihove tekstove – poruke.

Opis grada Splita Marka Marulića nastao je početkom 16. st. i uvršten je kao prozni predgovor natpisima iz Salone u djelo *In epigrammata priscorum commentarius*,¹ a Mrnavićev opis nalazi se u djelu *Unica gentis Aureliae Valeriae*

¹ Pri usporedbi služila sam se izdanjem u kojem je Marulićev opis Splita objavljen samostalno: usp. Bratislav Lučin, *Marulićev opis Splita*, Split 2005.

Salonitanae Dalmaticae nobilitas, tiskanom u Rimu 1628.² Osim činjenice da i jedan i drugi autor uvrštavaju u svoje djelo opis Splita, kao početnu poveznicu između ta dva spisa treba spomenuti i natpis koji Mrnavić pripisuje Maruliću, a on se ne spominje niti u jednom Marulićevu djelu, pa je već i Mommsen taj natpis uvrstio među apokrifne.³ Uz pomoć tog natpisa Mrnavić sastavlja genealošku tablicu u kojoj dokazuje da je Gaj Aurelije Valerije bio djed cara Dioklecijana (otac mu je bio Valerije) i djed pape Gaja (otac mu je bio drugi Aurelijev sin – Gaj), nazivajući pritom Marulića »najodličnijim kako po pobožnosti tako i po učenosti«.

Ut itaque Marcus Marulus vir Salonitanae stirpis, ante centum annos, pietate aequae ac eruditione praestantissimus, ex notis sepulchralium epygrammatum, inter Urbis Salonitanae rudera extantium, ab eomet excerptorum refert: Avus Caii Pontificis, Diocletianique Principis, fuit Caius Aurelius Valerius. Cuius epygramma sequentibus se notis excepisse ex ipsa posthuma marmorea nota testatur.

C. AVRELIO VALERIO SALONITANO
VALERIVS ET CAIVS
PATRI OPT. PP.⁴

Na kraju knjige Mrnavić se, dodajući još neke bilješke o plemstvu Valerijevaca (*Notae ad nobilitatem Valeriam*) poziva ponovno na Marulića,⁵ a zatim u jednoj od posljednjih bilježaka iznosi i opis Splita.⁶ Gledajući s formalne strane, i Marulićev i Mrnavićev opis opsegom su neveliki, pa su vjerojatno stoga i inkorporirani unutar drugog većeg djela, a mogu funkcionirati i samostalno, pa su uvrštavani i u djela drugih autora.

Što se tiče sadržaja, Mrnavić u velikom dijelu opisa slijedi i citira prethodnike osiguravajući time najprije kredibilitet sebi i svojem djelu, a zatim unosi fantastične, izmišljene elemente koji u cjelokupnom kontekstu djeluju prilično pouzdano. Mrnavić i inače u svojim djelima ne komunicira samo sa svojim prethodnicima, nego i sam sa sobom, gradeći priču u nastavcima i iznoseći dokaze (nerijetko lažne) kojima ojačava argumentaciju fabule.

² Osim što je *Opis grada Splita (Descriptio urbis Spalatensis)* dio spomenuta djela *Unica gentis...*, objavljen je i zasebno 1811. godine unutar djela Andree Ciccarellija *Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato e di parecchi altri Dalmati*, Dubrovnik 1811., str. 9-11.

³ Usp. Theodor Mommsen, *CIL* III, 144.

⁴ Ivan Tomko Mrnavić, *Unica gentis Aureliae Valeriae Salonitanae Dalmaticae nobilitas*, Rim 1628., str. 3.

⁵ /Ad/ 2 Caio Aurelio Valerio. *Hunc patrem fuisse Caii, patris Caii Pontificis, Valerii itidem, quo Diocletianus natus est, Marcus Marulus integritatis eximiae, gravissimique iudicii scriptor ex marmore, et archiviis Salonitanę probat Ecclesiae*. Usp. Ivan Tomko Mrnavić, o. c., str. 64.

⁶ Usp. Ivan Tomko Mrnavić, o. c., str. 75-78.

Mrnavićev opis započinje objašnjavanjem etimologije imena grada: *Spalatensis urbs ex Palatio Diocletiani nomen sortita sicuti locum et moenia; a Palatio enim primum Spaletium diutius est appellata, demum Spalati nomen obtinuit*. S jedne strane Mrnavić slijedi srednjovjekovni izvor *Historia Salonitana* Tome Arhidakona iz 13. st.: *Hoc scilicet edificium Spalatum dictum est a pallantheo, quod antiqui spaciosum dicebant palatium*⁷ i *Et quia spatiosum erat palatium, Spalatum appellare ceperunt*.⁸ Drugi izvor koji Mrnavić koristi (makar i posredno) jest *Statut grada Splita* iz 1312., u kojem se etimologija imena *Spalatum* izvodi od *Salonae palatium latum ili laetum*.⁹ *Nam Spalatum secundum veram ethimologiam et interpretatione nominis ipsius civitatis dicitur proprie Spalatum, id est Salonae palatium laetum vel Salonae palatium latum a Diocleciano imperatore mirabiliter fabricatum*.¹⁰ Iako u samom opisu Splita Mrnavić ne spominje taj izvor, očito ga je poznavao, a potvrdu za to nalazimo u jednom njegovu kasnijem djelu. Radi se o raspravi tiskanoj u Rimu 1634. pod nazivom *S. Felix episcopus et martyr Spalatensis urbi Dalmaticae-Croaticae metropoli primitiālique et veritati vindicatus*.¹¹ Naime Mrnavić spominje komunalni pečat grada Splita sa spomenutim stihovima Percevala iz Ferma: *quare sigillum quo senatus Spalatensis utitur, exhibet structuram praeclari Palatii in modum arcis extructi, sequenti Epigrammate circumscriptum – Spaletum Palatium Laetum et haec quidem ex Archidiacono et Proculiano laudatis*.¹²

Marulić u svojem opisu ne navodi etimologiju imena *Spalatum*, nego započinje obraćanjem Dmini Papaliću, s kojim po humanističkoj navadi šeće među ruševinama i to ga potiče na opise drevne prošlosti. Na isti način Mrnavić započinje svoj književni prvijenac, ujedno i svoje najopsežnije djelo *De Illyrico caesaribusque Illyricis* u kojem u obliku dijaloga izlaže povijest »ilirskih« pokrajina, a u kojem također spominje Split i Marka Marulića.¹³ Sudionici su dijaloga Kristofor

⁷ Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*, IV, 2 (priredila i prevela Olga Perić), Split 2003., str. 18-19.

⁸ Toma Arhidakon, *o. c.*, X, 2, str. 44-45.

⁹ »ugodna ili prostrana palača Salone«.

¹⁰ Usp. *Statut grada Splita: splitsko srednjovjekovno pravo* (priredio i preveo Antun Cvitanić), Split 1998.

¹¹ Djelo je odgovor Mrnavića na djelo Taddea Donnole iz Spella u Umbriji *De loco martyrii sancti Felicis Episcopi Spellatensis brevis tractatio*, Venetiis 1620. Između njih dvojice razvila se polemika je li sv. Feliks (umro 304.) bio mučenik grada Spella u Umbriji ili grada Splita, a do neslaganja je došlo zbog sličnosti imena *Spellatensis* i *Spalatensis*. Rasprava se i nastavila Donnolinim odgovorom u djelu *Apologia qua S. Felix episcopus et martyr Spellatensis dilucidatur et confirmatur, et quae de eodem S. Felice, et de nonnullis ad historias pertinentibus reverendissimus d. Joannes Tomcus Marnavitijs, redarguuntur et confutantur etc.*, Fulginae 1643.

¹² Usp. Ivan Tomko Mrnavić, *S. Felix episcopus et martyr Spalatensis urbi Dalmaticae-Croaticae metropoli primitiālique et veritati vindicatus*, Rim 1634., str. 10.

¹³ Ivan Tomko Mrnavić, *De Illyrico caesaribusque Illyricis*; rukopis se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (R 7195).

Lučić, Nikola Rankolin i autorov otac – Marko Tomko Mrnavić. Rankolin i Mrnavić, šeući se po Zlarinu, nailaze na Lučića koji među ostacima kamenja i crijepova, preostalih od uređivanja ljetnikovca, nailazi na fragmente kamenih spomenika i to daje povod Mrnaviću da najprije izloži činjenice o prošlosti otoka, zatim Dalmacije, a potom i ostatka Ilirika. Nije potrebno, dakako, posebno naglašavati sličnost između Marulićeve i Mrnavićeve »šetnje«, dovoljno je spomenuti da jednako tako i Petrarca luta s Giovannijem Colonnem, a Poggio Bracciolini s Antonijem Loschijem po Rimu nailazeći pri tom na epigrafski materijal koji postaje ravnopravan izvor znanja o antici.¹⁴

Nakon izvođenja etimologije imena grada, Mrnavić u svojem opisu Splita nastavlja, ponovno se pozivajući na djelo *Historia Salonitana*: najprije opisuje bijeg stanovnika Salone na susjedne otoke, a zatim naseljavanje Dioklecijanove palače na nagovor biskupa Severa, spominjući kao izvor Tomu Arhidakona.

I Marulić opis Splita nastavlja poviješću Salone koja se kod Mrnavića u takvu proširenu obliku nalazi u spomenutom djelu *De Illyrico caesaribusque Illyricis*. Govoreći o prošlosti Salone, Marulić se poziva na tri antička autora – Strabona, Plinija i Cezara, koji potvrđuju vjerodostojnost njegova iskaza. Gotovo isto čini i Mrnavić. U navedenom dijelu iz rukopisa *De Illyrico caesaribusque Illyricis* spominje Cezara i Plinija, a u *Descriptio urbis Spalatensis* citira i Strabona (ne navodeći ga, doduše, imenom) u jednakom kontekstu kao i Marulić.

Ultra Tragurium squalent hodie rudera Salonarum urbis adeo olim inclytæ et urbis amplitudine et Dalmatiae primatu et maximorum virorum praesertim Caii summi pontificis et Diocletiani Principis natalibus. Eam diu Dalmatiae principem et Romanae potentiae arcem Romana nobilitas tenuit, iis vero occidentibus Dalmatica virtus splendore suo feliciter retinuit, donec solo stratam et vix extantem vestigiis Spalatina urbs olim Diocletianae solitudinis palatium cum nobilitate a metropolitice insignibus excepit immane tetrum omnibusque votis ac vocibus perpetuis nationis Illyricae detestabile monstrum. Capitulare collegium et olim episcopatum Dalmaticorum perenne seminarium extitit, ita nunc vere senatoria maiestate et morum sanctimonia metropolitana iura nobiliter exornat urbis exiguae licet rara tamen omni tempore in qualibet professione civium claruere ingenia ut non immerito tanquam Diocletianae stirpis certa propago Dalmatis dicantur Diocletianigenae nuper tamen ad excidium inaudita pestilentiae strage exhausti supra Salona reliquias qua series montium,

¹⁴ O toj tematici usp. Marko Špikić, *Humanisti i starine: od Petrarce do Bionda*, Zagreb 2006. i Gorana Šepanić, »Prvi iza Petrarke. Recepcijski i percepcijski putovi Marulićeve zbirke *In epigrammata priscorum commentarius*«, *Colloquia Maruliana* XVI (2007.), str. 245-251.

quibus Dalmaticum littus perpetuo cursu valletur leni anfractu tanquam claustra in mediterraneas regiones aperiuntur, eminent saxa mirabili antiqua arx Romanis Andetrium, Ardula et Ardua dicta, Caesari vero vel eius liberto in commentario bellorum civilium Dalmatica voce sed librariorum incuria Hissa, nostris enim Chlis appellatur ab eminenti saxo cui est imposita quod Dalmatis Clissura sonat. Arx quidem inexpugnabilis et Christianis cladibus quinto decimo saeculo funestissima, <quae>¹⁵ olim, dum Hungariae regum pia munificentia, militibus Hierosolimitanae disciplinae pareret, sicut et Vrana nobilitate praestantissima. Hac occasione noveris locum in Coment. Caesaris 3. libro Bell. Civil. castigatione indigere ibi ubi agens de Clissa /et Salonis in colle edito Salonam collocat ubi collocanda est Hissa sive Chlissa/.¹⁶ Etenim Salona ad radices montis sitae semper magis ac magis patenti planicie ne valle dicam ad maris littus sese demittunt. Dalmatiam olim auro divitem, Salonam vero praesertim Horatius¹⁷ est author cum ait:

Ibis littoreas Macer Salonas

Felix auriferae colona terrae

reliquam quoque Dalmatiam adeo abundasse aurifodinis constat ut antonomastice aurum Dalmaticum metallum haberetur ita Salustius¹⁸ in Sylvis

Robora Dalmatico fulgent satiata metallo.

Salonas petiisse iuris gratia plures civitates, gentesque in Decurias distintas, nec non ex insulis multos tradit Plinius, quos et enumerat, unde merito a Caesare conventus Salonarum loco laudato scribitur.¹⁹

Oba autora iz Strabona prenose tvrdnju o Saloni kao trgovačkom središtu Dalmacije: *Nam et Strabo in suo Geographiæ libro Delmatarum emporium Salonas esse asserit...* (Marulić) i *Coli autem coepit et civibus repleti ab eo tempore, quo Mauritio et Heraclio imperantibus, Avars Salonas Dalmatiae emporium, amplissimamque totius regionis urbem everterunt.* (Mrnavić).²⁰ Iz Plinija je navedeno mjesto o dekurijama Delmata, a obojica ga autora i spominju po imenu. Marulić piše: *Plinius quoque Secundus ait: Salona colonia ab Iadera CCXXII milia passuum. Petunt in ea iura uiribus descriptis in decurias CCCLXVII Delmatę, a*

¹⁵ U izvorniku: *quam*. Mjesto je očito iskvareno u prijepisu.

¹⁶ Tekst u zagradi pojavljuje se u drugom sačuvanom primjerku rukopisa *De Illyrico caesaribusque Illyricis* koji se čuva u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

¹⁷ Očita Mrnavićeva pogreška: *Horatius* umjesto *Martialis*.

¹⁸ Još jedna Mrnavićeva pogreška: *Salustius* umjesto *Statius*.

¹⁹ Ivan Tomko Mrnavić, *De Illyrico caesaribusque Illyricis* (R 7195), ff. 176-177.

²⁰ Već je Ciccarelli upozorio na Mrnavićevu pogrešku: Salona je razorena za vrijeme cara Heraklija.

Mrnavić: *Salonas petiisse iuris gratia plures civitates, gentesque in Decurias distintas, nec non ex insulis multos tradit Plinius, quos et enumerat.*

Ipak najzanimljivije je citiranje dijelova iz Cezara u kojima je opisana hrabra obrana Salone pred navalama Pompejevih pristaša. Premda se u djelu *Commentarii de bello civili* (3, 9) spominje Issa kao kolonija koja se odmetnula od Cezara, i kod Marulića (*Præter hæc in Cæsaris commentariis relatum legimus quod M. Octavius cum nauibus Salonas peruenerit, ubi concitatis Delmatis reliquisque barbaris Clissam a Cæsaris amicitia auertit...*) i kod Mrnavića među odmetnicima spomenuta je Clissa (Klis).

Je li Marulić nesvjesno, kako to pretpostavlja Lučin,²¹ unio lokalnu crtu u svoj opis, naslućujući što će se dogoditi (Klis je pod osmanlijsku vlast došao 1537., trinaest godina nakon Marulićeve smrti), a Mrnavić to kao prikladan podatak prenio iz Marulića, možemo samo nagađati.

Mrnavić u uvodnom dijelu posve slijedi humanistički model: grad je antičkog porijekla kao i njegovi stanovnici, a i sam car Dioklecijan je iz Salone, rodnom Dalmatinac.²² Iznošenje idealnog porijekla grada (*origo urbis*) slijedi pohvala gradskih znamenitosti (*laudatio urbis*): baš kao i Marulić, Mrnavić najprije spominje hram, nekoć posvećen Jupiteru, a danas mučeniku Dujmu: *Stat adhuc templum Ioui quondam sacrum, nunc Domnio martyri dedicatum* (Marulić) i *Extant ad hodiernum diem tres partes murorum Palatii (...) sicut et templum integrum Iovi a Diocletiano (...) eiusque martyri Domnio dicato (...)* (Mrnavić). Premda je poznato da je nekadašnji Jupiterov hram danas krstionica, do pogrešnog poistovjećivanja građevina došlo je vjerojatno zbog atributa *Iovius* koji je Dioklecijan dodao svom imenu.²³ Daljnji vanjski opis Mrnavić izostavlja zbog govora Antonia Proculiana objavljenog 1567. u kojem su građevine detaljno opisane. (*Quae quoniam Antonius Proculianus, vir inter nostrates eximii ingenii, oratione ad Spalatenses habita, exacta diligentia descripta publicavit, omitto*).²⁴

Nakon ovih podataka temeljenih na činjenicama i potkrijepljenih navođenjem antičkih, srednjovjekovnih i humanističkih autoriteta, Mrnavić unosi vlastiti fantastični element: kad se prije pedeset godina srušila južna kula, pronađen je sarkofag od porfira s Dioklecijanovim imenom, a u njemu urna od parskog mramora. U zgusnutoj tekućini na dnu urne plivao je komad ljudske lubanje ovalnog oblika na kojoj je s jedne strane bio urezan lik čovjeka s dugom bradom s vojničkom kacigom, odnosno cara Dioklecijana nakon što je prestao vladati, kako

²¹ Usp. Bratislav Lučin, *Marulićev opis Splita*, Split 2005., str.8-9.

²² U Mrnavićevu rukopisu *De Illyrico caesaribusque Illyricis* biografija cara Dioklecijana opsežnija je od većine životopisa ostalih careva (ff. 283-291), a započinje rečenicom: *Caius Aurelius Diocletianus Salonis in Dalmatia natus es, omnium pene authorum sententia...*

²³ Usp. Bratislav Lučin, *Marulićev opis Splita*, Split 2005., str. 15.

²⁴ Usp. *Oratione al clarissimo m. Giovan Battista Calbo Degnissimo rettor, et alla magnifica communita di Spalato detta da Antonio Proculiano Cancelliero di essa Communita; Un' altra oratione del medesimo detta nel Consiglio di Spalato*, 1567.

pretpostavlja Mrnavić. Frane Bulić odlučno odbacuje ove tvrdnje, nazivajući ih »Mrnavićevim glupostima u koje je Farlati povjerovao«, a jednim točnim podatkom smatra rušenje jedne od kula Dioklecijanove palače približno u to doba.²⁵

Iz usporedbe ovih dvaju opisa nameće se, između ostalih, i pitanje zbog kojeg je razloga Šibenčanin Mrnavić uzeo za temu baš Salonu, odnosno Split. Odgovor daje najprije sam Mrnavić, koji za Split kaže: *Spalatensem autem urbem totius Dalmatiae principem fuisse patet*. Osim toga treba imati na umu da je antička tradicija imala važnu ideološku ulogu u kulturi dalmatinskih gradova. Tako je i Split bio sagrađen na ostacima Dioklecijanove palače, a spominjanje i sjećanje na rimske početke uklapa se u bitne ideološke elemente gradske autonomije.²⁶ S druge strane, rodni Mrnavićev Šibenik među rijetkim je gradovima na istočnoj obali Jadrana bez izravne rimske ili predrimske tradicije, pa je i to jedan od čimbenika koji su utjecali na Mrnavića da opiše *urbs Spalatensis*.

Drugo je pitanje zbog čega je Mrnaviću toliko važna komunikacija s prethodnicima. U procesu identifikacije s različitim socijalnim ili kulturnim grupama s ciljem zadobivanja legitimiteta pred Europom, Mrnavić se najprije mora identificirati kao barokni intelektualac i, unutar te grupe, kao historiograf: da bi to postigao, mora, dakako, pisati po istom, tada važećem, historiografskom obrascu. Radi se o specifičnoj vrsti intertekstualnosti u kojoj je autorova učenost to veća što više drugih autora i citata iz njihovih djela upotrebljava. Unutar tog obrasca funkcionira također i izjednačavanje starosti i vrijednosti djela, a što je autor stariji, to je potvrda vrednija. Takvo sastavljanje djela uz pomoć »ljepila i škara«, koje danas iščitavamo kao prepisivanje i falsificiranje, bilo je u to doba uobičajen postupak i nije karakterističan samo za Mrnavića, nego, kao što je opće poznato, za sve autore tog ali i ranijih razdoblja.

Osim pripadnosti istom obrazovnom miljeu Mrnavić se mora i regionalno identificirati. Takvom regionalnom identifikacijom Mrnavić, kao pripadnik jednog regionalnog mikrokozmosa, postaje ujedno dijelom makrokozmosa, u ovom slučaju dijelom europske historiografije, i na taj način također zadobiva legitimitet pred europskom kulturnom zajednicom.

Komunicirajući s djelima svojih prethodnika i prilagođavajući im se te pretvarajući njihove tekstove u vlastiti kod, Mrnavić se legitimira pred Europom kao punopravan član intelektualne zajednice, a jednako tako u potpunosti odgovara zahtjevima svog vremena i uklapa se u opća književno-povijesna strujanja.

²⁵ Usp. F. Bulić, N. Cambi, I. Babić, *Dioklecijan i Split*, Split 2005., str.129-130.

²⁶ Za važnost i značenje latinskog u stvaranju hrvatskog kulturnog identiteta usp. Joanna Rapacka, »Uloga latinskog jezika u regionalnim sustavima i općenacionalnom sustavu hrvatske kulture«, *Hrvatska književna baština*, knj. 2, Zagreb 2003.

DESCRIPTIO URBIS SPALATENSIS²⁷

Spalatensis urbs ex palatio Diocletiani nomen sortita, sicuti locum et moenia; a palatio enim primum Spaletium diutius est appellata, demum Spalati nomen obtinuit. Coli autem coepit et civibus repleri ab eo tempore, quo Mauritio et Heraclio imperantibus, Avares Salonas Dalmatiae emporium amplissimamque totius regionis urbem everterunt. Profugi enim cives, cum prius se cum familiis in proximas insulas recepissent, mox mitigatis barbaris, tributisque pactis delinitis, ut habet Thomas Spalatensis ante 400. annos Archidiaconus, ad munitiora loca mari proximiora Lares retulerunt, Severoque Episcopo auctore, palatium Diocletiani quadratis marmoribus structum, altissimisque turribus ex eodem candido marmore circumdatum, barbaris Salonas eversas terrore magis quam incolatu tenentibus, urbis loco coluerunt. Cuius ambitum cum progressu temporis angustius civibus servandis animadvertissent, parte palatii occidentalis demollita, nova moenia antiquis addiderunt.

Extant ad hodiernam diem tres partes murorum palatii, mira maiestate insignique artificio, sicuti et templum integrum a Diocletiano Iovi, iam vero Deo vivo eiusque martyri Domnio, Salonitanis olim ab Apostolorum principe antistiti assignati cum metropolitici honoribus dicato, cum plurimis aliis Diocletianae magnificentiae argumentis, omnino visendae. Quae quoniam Antonius Proculianus vir inter nostrates eximii ingenii, oratione ad Spalatenses habita, exacta diligentia descripta publicavit, ommitto. Incoluit post Diocletianum idem palatium ex Romanis principibus post centum et ultra annos, Romano fastigio deturbatus ab Oreste Patritio, Augustulum filium fatali interitu Augustorum substituente, Julius Nepos, ubi et ad ultimum vitae spatium prope Glicerium, quem idem ex imperatore Romano ad episcopatum Salonitanum post Principatum nec annum compulerat, miro rerum humanarum instabilitatis et charitatis Christianae ab eodem Glicerio episcopo, erga suum olim deturbatorem humanissimae exhibitae exemplo.

Huius urbis palatio Diocletiano succedentis, cum ante quinquaginta annos una ex turribus austrum spectantibus, repentino casu, reliquis integris corruisset, intra latissimi muri hiatum inventum est²⁸ sarcophagum porphireticum antiquae artis, litteris Diocletiani nomen unicum exprimentibus insculptum, quatuor in angulis, lucernis testaceis elegantissime fictis extantibus. In medio sarcophago urna Parii marmoris cineres continebat; basis eius circumluebatur liquore quodam fragrantiae incredibilis, exiguae admodum quantitatis, iamque spissa densitate coagulato, ut magis unguentum quam liquorem praeseferret. Cui supernatabat frustulum

²⁷ Prijepis teksta preuzet iz: Ivan Tomko Mrnavić, *Unica gentis Aureliae Valeriae Salonitanae Dalmaticae nobilitas*, Rim 1628., str. 75-78. Prilikom priređivanja teksta iz izvorne grafije izbačen je znak j (tzv. *i longa*) i zamijenjen je znakom *i*. Vokalsko *u* zamijenjeno je znakom *v*. Tzv. *e caudata* (koje je nedosljedno provedeno i u latinskom tekstu) zamijenjeno je odgovarajućim diftongom (*ae* ili *oe*). Što se tiče ortografije, poduzete su samo intervencije nužne za praćenje teksta. Riječ je prvenstveno o interpunkciji koja je prilagođena današnjoj, te o pisanju velikih i malih slova koje je također prilagođeno današnjem uzusu.

²⁸ U izvorniku vjerojatno omaškom: *invectum est*.

OPIS GRADA SPLITA

Grad Split zadobio je ime po Dioklecijanovoj palači i kao mjesto i kao zidine; po palači je najprije dulje vrijeme nazivan *Spaletium*, a napokon je zadržao ime *Spalatum* (Split). Građani su ga započeli nastanjivati i naseljavati od onog vremena od kada su, za vrijeme careva Mauricija i Heraklija, Avari razorili Salonu, trgovačko središte Dalmacije i najraskošniji grad čitave regije. Izbjegli su se građani najprije sklonili s obiteljima na obližnje otoke, a doskora su, kad su se barbari smirili i kad su ih pridobili ugovorivši s njima plaćanje tributa, kako prenosi Splitski Arhiđakon prije četiristo godina, prenijeli Lare na utvrđenija mjesta bliža moru i, na poticaj biskupa Severa, naselili su umjesto grada Dioklecijanovu palaču, izgrađenu od četvrtastih mramornih ploča i okruženu vrlo visokim kulama od istog bijelog mramora, jer su barbari držali u vlasti srušenu Salonu više strahom nego naseljavanjem: kad su građani tokom vremena opazili da je opseg palače preuzak da bi ih zaštitio, razrušivši dio zapadnog krila palače, dodali su nove zidine na stare.

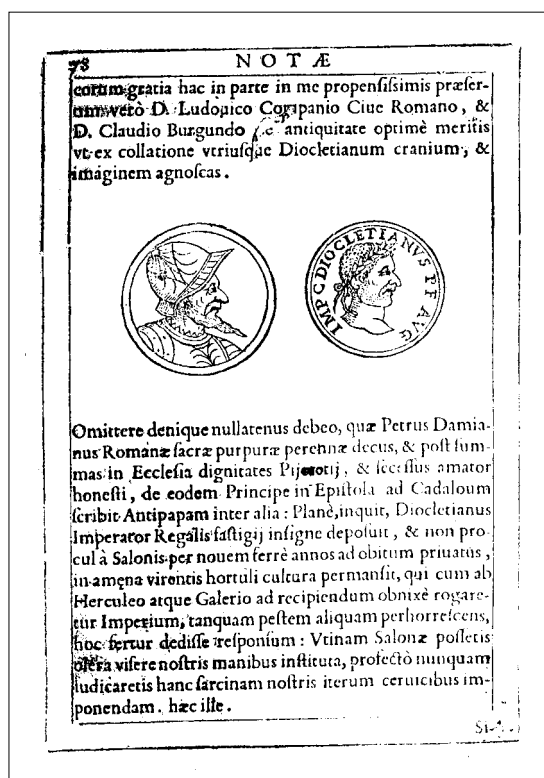
Do današnjeg dana postoje i u svakom pogledu zavređuju da budu razgledani tri dijela zidina palače čudesna po veličanstvenosti i sjajna po umijeću, kao i posve očuvan hram, od Dioklecijana podignut u čast Jupiteru, a sada posvećen Bogu živomu i njegovu mučeniku Dujmu, nekoć od Prvaka apostolskog Salonitancima postavljenog za biskupa s metropolitiskim ovlastima, a uz to i brojni drugi dokazi nadasve znamenite Dioklecijanove raskoši; a to izostavljam, budući da je Antonio Proculiano, među našijencima čovjek izvanredna duha, održavši govor Splitsanima, s velikom marljivošću i točnošću to objavio. Nakon Dioklecijana, kao (prvi) od rimskih careva poslije sto i više godina, u istoj se palači nastanio Julije Nepot: njega je s rimskog prijestolja svrgnuo patricij Orest koji je nakon kobnog udesa za nasljednika postavio sina Augustula. U palači je Julije Nepot živio do smrti u blizini Glicerija, kojeg je nakon njegove niti jednogodišnje vladavine bio svrgnuo s funkcije rimskog cara i postavio za salonitanskog biskupa. To je s jedne strane služilo kao čudesan primjer nestalnosti ljudske sudbine, a s druge kao primjer kršćanske ljubavi koju je na najčovječniji način iskazao isti biskup Glicerije prema svom nekadašnjem protjerivaču.

Kad se prije pedeset godina iznenada urušila jedna od kula koje gledaju na jug, a druge su ostale čitave, pronađen je unutar pukotine nastale u najširem zidu ovoga grada – nasljednika Dioklecijanove palače, sarkofag od porfira s uklesanim starinskim slovima koja ispisuju samo Dioklecijanovo ime. Na uglovima se ističu četiri vrlo ukusno ukrašene svjetiljke od opeke. Urna od parskog mramora u središtu sarkofaga sadržavala je pepeo. Njezina osnovica bila je oplakivana nekom tekućinom neobična mirisa, neznatne količine i već zgrušanom do velike gustoće, tako da je više ličila na balzam nego na tekućinu, a po njoj je plivao okrugao komadićak

orbiculare cranii humani in speciem numismatis amplioris efformatum, altera parte effigiem hominis ad medium pectus loricati cum ingenti casside militari in capite, promissa barba, raro sane et insolito aequae ac elegantissimo supra quam credi possit opere celatam exhibens.

Quam cum numismatibus Diocletiani collatam, omnino principis ipsiusmet imaginem, in eiusdem capituli forte cranio sculptam creditum est, si tantum barba Romano more restringatur, quam Diocletianum post depositum imperium, privatam vitam inter suos nationales agentem, patrio more promissam gestare voluisse coniectatur. Eam ut antiquitatis gemmam S.D.N. Urbano VIII. antiquarum virtutum observantissimo, nuper obtuli, tibi vero, benevole lector, illius exemplar, Valeriae nobilitatis breviter explicatae coronidem, tuae benignissimae patientiae in illa cognoscenda munusculum spectandam propono.

Addo et Diocletiani faciem, qualis fuit ante privatam vitam, dum nimirum Imperator, Romano more barbam compescuit, ex multis numismatibus eiusdem principis apud me ex diversis terrarum partibus redactis, amicis hac in parte in me propensissimis, praesertim vero D. Ludovico Companio cive Romano, et D. Claudio Burgundo de antiquitate optime meritis, ut ex collatione utriusque Diocletianum cranium et imaginem agnoscas.

ljudske lubanje oblikovan poput krupnijeg novčića, na kojem je s druge strane bio prikazan lik čovjeka do polovine grudi u oklopu, s golemom vojničkom kacigom na glavi, dugačke brade, urezan uistinu s rijetkim i sasvim neuobičajenim umijećem te s takvom profinjenošću da nije vjerojatno da bi mogla postojati veća od nje.

A kad se (taj lik) usporedi s novčićima Dioklecijana, posve je vjerojatno da je slika i prilika samog cara urezana možda baš na lubanju te iste glave; samo da se po rimskom običaju podreže brada, za koju se nagađa da ju je Dioklecijan želio nositi dugačku prema zavičajnom običaju, dok je među svojim zemljacima, pošto se odrekao vladanja, živio kao privatna osoba. Nedavno sam taj lik pokazao kao dragocjenost antike našem presvetom gospodinu Urbanu VIII., velikom poštovatelju drevnih vrlina. A tebi, dobrohotni čitače, da bi to prepoznao kao darak za svoju vrlo dobrohotnu strpljivost, preporučam da pogledaš preslik toga lika kao krunu sažetog razmatranja o plemenitosti roda Valerijevaca.

Prilažem i Dioklecijanov lik, kakav je bio prije nego što se car povukao u privatni život, dok je još podrezivao bradu po rimskom običaju; takav je na mnogim novčićima istog cara koje sam dobio iz različitih dijelova svijeta, zahvaljujući prijateljima vrlo sklonima meni u ovoj stvari, pogotovo gospodinu Lodovicu Companiju, rimskom građaninu, i gospodinu Claudiju Burgundu, vrlo zaslužnima za poznavanje starine; (činim to zato) da usporedbom jednog i drugog prepoznaš Dioklecijana i (u liku) na lubanji i na slici (na novcu).